

Archeologický výskum komitátneho Hontianskeho hradu

MAXIM MORDOVIN

Ústav archeológie, Univerzita Loránda Eötvösa, Budapešť

Medzi 2. májom a 31. júlom 2011 sa v obci Hont na maďarsko-slovenskom pomedzí pri budovaní inžinierskych sietí naskytla možnosť realizácie niekoľko etapového predstihového archeologického výskumu a odborného dohľadu.¹ Počas výskumu sme v obci, v časti zvanej Szög, odkryli časť valu už predtým známeho komitátneho hradu, v iných prípadoch sme skúmali paleolitické nálezy (obr. 1). V štúdiu predstavím odkryté zvyšky hradu a stav náleziska.

1. Poloha náleziska

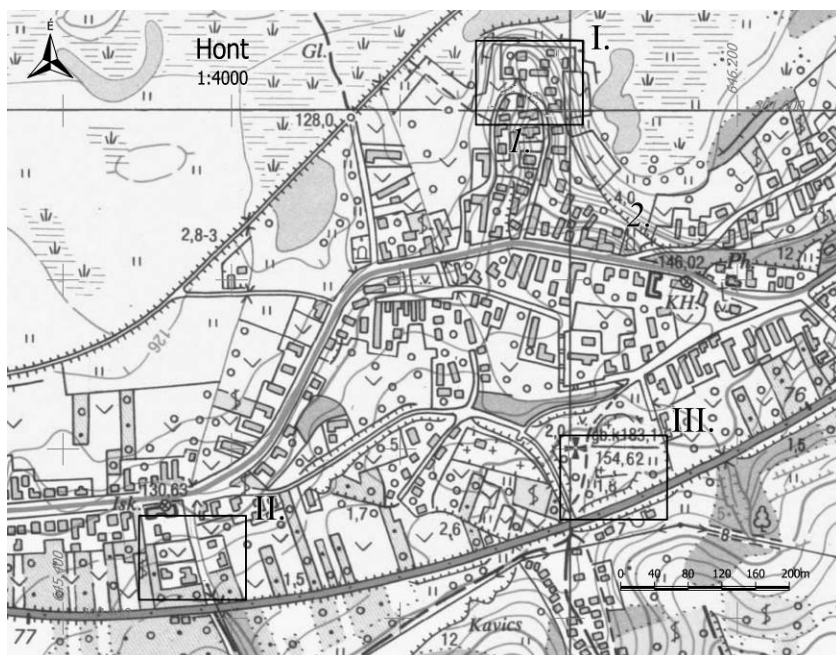
Hont v súčasnosti patrí k maďarskej Novohradskej župe, ale do roku 1918 bol jednou z obcí Hontianskej župy.² Samotný hrad bol postavený na severnom okraji pohoria Börzsöny, na malom piesčitom ostrohu tvorenom riečnymi naplaveninami, ktorý hlboko zasahuje do záplavového územia Ipľa. Tento ostroh sa nazýva Szög. Súčasnú korytu Ipľa sa nachádza 300-400 m od ostrohu, ale aj dnes často zaplavované močaristé územie takmer úplne obklopuje hrad (naposledy svahy ostrohu dosiahla povodňová vlna v roku 2002). Prvé vojenské mapovanie z 18. storočia ešte zobrazuje východné, severné a aj západné mŕtve rameno. Dnes z nich zostalo len východné a severné (obr. 1).

Nadmorská výška ostrohu je 140 m. Svoje okolie prevyšuje o 10 m. Plochý kopec z juhu ohraňuje rozmerná priekopa, ktorá oddeľuje toto územie od nízkej vrchovinovej krajiny, pripájajúcej sa k pohoriu Börzsöny. Vyššie vrchy sa začínajú 1 km od hradného kopca.³

¹ Jedným z vedúcich výskumu a stálym pracovníkom bol Krisztián Zandler, na vykopávkach sa zúčastnili študenti archeológie Univerzity Loránda Eötvösa: Mária Vargha, Szabolcs Balázs Nagy, Zsófia Nádaí, Bianka Kovács, Emese Szalai, Anna Herbst. Touto cestou všetkým ďakujem.

² DERCSÉNYI, D. (ed): *Nógrád megye műemlékei*. Budapest, 1984, s. 35.

³ NOVÁKI, Gy. – SÁNDORFI, Gy. – MIKLÓS, Zs.: *A Börzsöny hegység óskori és középkori várai*. Budapest, 1979, s. 29.

Obr. 1. Poloha komitátneho hradu na území dnešnej obce (1.: Szög; 2.: Felvégi kápolna; I.: Komitátny hrad; II.: Základná škola; III.: Rímsko-katolícky kostol)

Ostroh je relatívne rovný, s plochým povrchom, smerom na sever sa postupne zužuje. Jeho najvyšší bod leží na severnom okraji južnej ohraničujúcej priekopy, kde mohol prechádzať aj južný val niekdajšieho komitátneho hradu. Po chrbte ostrohu sa tiahne dnešná Hunyadiho ulica a približne v strede sa stáča smerom na západ, kde na úpätí kopca vytvára veľký zárez. Tu leží najnižší bod hradného kopca.

Plocha niekdajšieho komitátneho hradu je zastavaná, ale väčšina domov už nemá stálych obyvateľov. Zastavanosť v uplynulom polstoročí klesla. Od 70. rokov 20. storočia zbúrali viacero budov, aj keď pribudli niektoré nové. Žiaľ, výstavbe nepredchádzal archeologický výskum. Niekdajšiu – modernú – hustú zástavbu dokázali aj archeologické výskumy. Aj dnes sa na voľných plochách takmer všade stretávame so základmi domov, inžinierskymi sieťami či odpadovými jamami z 19. – 20. storočia. Všetko toto v podstate predurčilo možnosti a rozsah zachovania komitátneho hradu.

2. Historické údaje

O hrade a obci v ranoarpádovskom období máme veľmi málo písomných prameňov. Podľa tradície sú pomenované podľa veľmoža Honta, ktorý bojoval vo vojsku Štefana I. Svätého proti Kopáňovi. Za tieto služby dostal majetky pri Dunaji a v južnej časti stredovekej Hontianskej stolice. Hontovo meno vystupuje v panonhalskej listine z roku 1002, ale dozvedáme sa o ňom aj z neskôr zostavených kroník.⁴ Hrad preto mohli pomenovať podľa rytiera Honta, kým komitát (neskôr stolicu) podľa hradu.⁵ Najstaršia zmienka o komitáte je v listine z roku 1156, v ktorej vystupuje jeho župan, ako aj hontianska farnosť.⁶

Najstaršia rozloha komitátu je neznáma, ale mnoho nepriamych údajov svedčí, že najprv k nej územne patril aj Novohradský komitát a celé zvolenské lesné španstvo. Potvrdzujú to územia Liptova a Rimavy (Malohontu), ležiace za Zvolenom a Novohradom, ktoré z cirkevného hľadiska podliehali pod Hontiansky archidiakonát.⁷ Obyvateľstvo komitátu bolo od počiatkov zmiešané. Toponymá jasne odzrkadľujú usadzovanie rôznych maďarských kmeňov medzi miestne slovanské obyvateľstvo počas 10. storočia.⁸

Hontiansky komitátny hrad písomné pramene nespomínajú ani jediný raz. O období jeho založenia či zániku sa popri archeologických nálezoch dá uvažovať len z nepriamych historických údajov. Od začiatku 13. storočia (doložiteľne najskôr podľa listiny z roku 1231) sa

⁴ ERDÉLYI, L. (ed.): *A pannonhalmi főapátság története. A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története I.* Budapest, 1902, s. 589: ...*astantibus ducibus videlicet Poznano, Cuntio*; SZENT-PÉTERY, E. (ed.): *Scriptores Rerum Hungaricarum I.* Budapest, 1937 (ďalej SRH) I, s. 313: ...*principes Hunt et Paznan*; SRH I, s. 297: ...*adierunt [...] Hunt et Poznan*; SRH I, s. 188: ...*venit Hunt et Pazman duo fratres carnales, milites coridati orti de Svevia*.

⁵ KRISTÓ, Gy.: *A vármegyék kialakulása Magyarországon.* Budapest, 1988, s. 374; STEINHÜBEL, J.: Hont. In: URBAN, P. et alii: *Zlatá kniha Hontu.* Martin, 2010, s. 26.

⁶ GYÖRFFY, Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III.* Budapest, 1987 (ďalej ÁMTF) III, s. 200; MARSINA, R. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I.* Bratislava, 1971, n. 81, s. 79.

⁷ KRISTÓ, Gy.: *A vármegyék kialakulása*, s. 376, 385-386; MALINIÁK, P.: *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku.* Banská Bystrica, 2011, s. 43, 45; STEINHÜBEL, J.: Hont, s. 27. György Györffy rekonštruoval tento proces presne naopak. Podľa neho vyčlenili Hont z prvotného Novohradského komitátu: ÁMTF III, s. 156.

⁸ KNEZSA, I.: *Magyarország népei a XI-ik században.* In: SERÉDI, J.: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadikévfordulóján II.* Budapest, 1938, s. 379, 405-407; ÁMTF III, s. 154-156.

stretávame pri zmienkach o hontianskych hradčanoch a hradských územiach so slovnými zvratmi ako *castrum de Hunt*, *castrum Hunth*, atď. Okrem toho, že hradská správa ešte pôsobila, existenciu hradu podľa nich nevieme doložiť, pokiaľ nepovažujeme za dôkaz, že v roku 1256 vystupuje vojenský veliteľ Hontianskeho hradu. Nepriame zmienky o hradesa z prameňov vytrácajú od 80. rokov 13. storočia.⁹ Jeho historickú rolu jednoznačne završilo darovanie majetku s lokalitou bývalého hradu v roku 1284.¹⁰

Do detailov ešte nepreskúmanou otázkou zostáva, ktorá pevnosť nahradila Hontiansky hrad, keď stratil svoj význam. V rámci tejto štúdie sa o to ani nepokúsim, ale bolo by možné uvažovať o hrade Litava pri Čabradi spomínanom už od roku 1276.¹¹ Je isté, že nad regiónom medzi rokmi 1311 – 1321 (pod zvrchovanosťou Matúša Čáka) už preberá a zohráva svoju rolu ako centrum stolice Drégel.¹²

V neskorom stredoveku sa Hont stal jednoduchou dedinou. V niekdajšom sídle dekanátu spomína súpis pápežských desiatok z rokov 1332 – 1337 jednu farnosť. Kráľovské hradné majetky sa dostali do rúk potomkov Hont-Poznanovcov, neskôr v časoch kráľa Žigmunda ich dostal do daru Vavrínek Tari.¹³ V roku 1438 už kráľ Albrecht uvádza dedinu medzi majetkami ostrihomskeho arcibiskupa Juraja Pálócziho. Podľa donácie bol vtedy Hont už majetkovým príslušenstvom Drégel'skeho hradu. Počas tureckej okupácie sa vyľudnil a roku 1630 vystupuje ako pustatina.¹⁴ Opätovný návrat obyvateľstva sa začal po znovudobytí územia, azda v 80. rokoch 17. storočia. Súpis obyvateľstva z roku 1715 uvádza už 11 hláv rodín na území obce.¹⁵

3. Dejiny bádania

Výskum hradu sa začal pomerne neskoro. Aj prvé údaje uvádzajú skôr len základný popis. Tak napr. András Vályi vo svojej práci z roku

⁹ BAKÁCS, I.: *Hont vármegye Mohács előtt*. Budapest, 1971, s. 46-47.

¹⁰ BAKÁCS, I.: *Hont vármegye*, s. 46.

¹¹ BAKÁCS, I.: *Hont vármegye*, s. 47.

¹² DERCSÉNYI, D. (ed): *Nógrád megye*, s. 177.

¹³ BAKÁCS, I.: *Hont vármegye*, s. 124.

¹⁴ DERCSÉNYI, D. (ed): *Nógrád megye*, s. 225.

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Budapest, 1715. évi országos összeírás, Hont vármegye, f. 37-38, f. 469-470.

1799 tvrdí, že mimo obce na kopci Kukucska ešte stoja múry hradu *Pázmán*.¹⁶ Okrem tejto zmienky a miestnych tradícií na uvedenom mieste nie sú stopy po kamenných múroch. Keďže podľa dnešných vedomostí sa komitátny hrad nenachádzal na tom mieste, nemáme možnosť identifikovať zmienený hrad. Na konci 19. storočia Lajos Hőke spomenul hradnú priekopu, neskôr jeho údaje prevzal Ede Reiszig.¹⁷ V 30. rokoch 20. storočia sa o lokalizáciu hradu na západnom konci dediny pri úpätí kostolného návršia pokúsil Elemér Soós. Na ním označenom mieste sme počas výskumu v roku 2011 natrafili len na praveké nálezy.¹⁸

Na skúmanom území lokalizoval hontiansky komitátny hrad po prvýkrát Pál Patay. V roku 1972 Gyula Nováki a Zsuzsa Miklós počas systematického výskumu v pohorí Börzsöny našli časti hradného valu a niekoľko objektov v areáli hradu. Počas výskumu otvorili deväť sond a ďalšie dve na polohe zvanéj *Felvégi kápolna*, 100 m juhovýchodne od hradu, kde predpokladali stredoveký kostol (obr. 2). Na tejto ploche sa okrem nálezov vzťahujúcich sa priamo k cintorínu nenašli žiadne presnejšie datovateľné nálezy, ani žiadne pozostatky budovy. Na mieste hradu natrafili len na štyroch miestach na stredoveké nálezy (v jednom prípade aj na pozostatky valu), v ostatných sondách sa v sekundárnej polohe objavila keramika datovaná do arpádovského obdobia.¹⁹

4. Výskum hradu v roku 2011

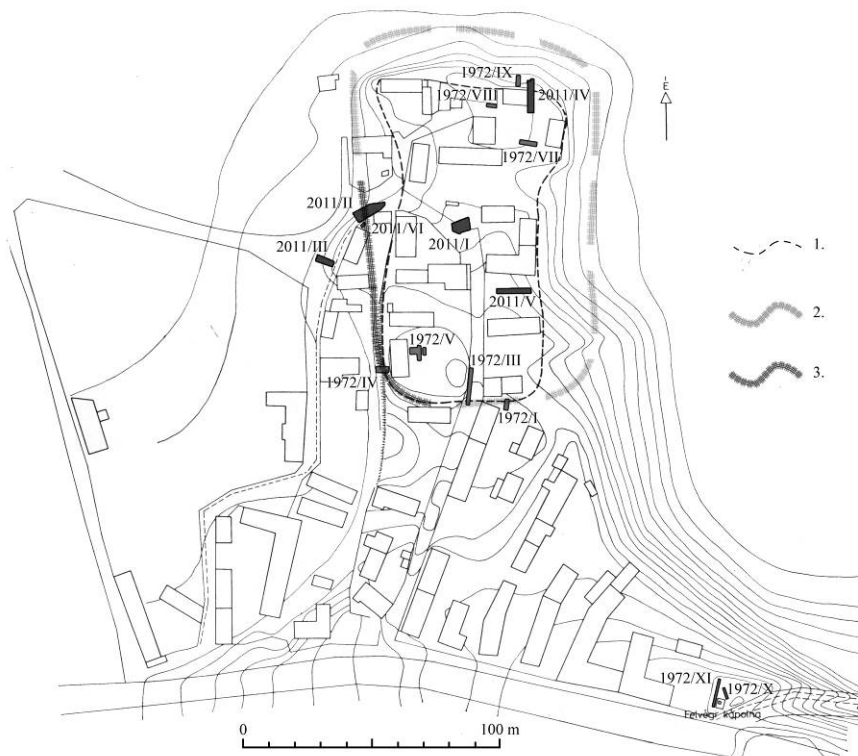
Mladšie osídlenie a zástavba odstránili z povrchu všetky stopy opevnenia. Rozpoznateľná je jedine južná hlboká priekopa. Pôdorys hradiska má obdĺžnikový tvar so zaoblenými hranami. Obe dlhšie strany má v strede mierne zatlačené dovnútra, teda obdĺžnik sa tam zužuje. Nie je vylúčené, že toto zúženie bolo spôsobené novodobými zásahmi. Hrad je 123 m dlhý a 55-75 m široký. Jeho povrch sa mierne zvažuje smerom na sever, ale na konci je rovný. Z každej strany, pokiaľ je to kvôli zásahom rozpoznateľné, má strmé svahy. Jadro valu sa najlepšie zachovalo na západnej strane.

¹⁶ VÁLYI A.: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* Buda, 1799, s. 189.

¹⁷ NOVÁKI, Gy. – SÁNDORFI, Gy. – MIKLÓS, Zs.: *A Börzsöny hegység*, s. 29.

¹⁸ SOÓS, E.: *Magyarország várai. 1889 – 1928.* Rukopis v Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.

¹⁹ NOVÁKI, Gy. – SÁNDORFI, Gy. – MIKLÓS, Zs.: *A Börzsöny hegység*, s. 29-40.

Obr. 2. Sondy v priestore Hontianskeho hradu počas výskumov v rokoch 1972 a 2011 (1. – predpokladané vymedzenie valu na základe výskumu v roku 1972; 2. – predpokladaná minimálna rozloha hradu; 3. rekonštrukcia línie valu podľa jeho skúmaných pozostatkov)

Na predpokladanej ploche hradu sme otvorili spolu šesť sond (obr. 2). Zámerne sme hľadali také miesto, kde sa s väčšou pravdepodobnosťou mohli zachovať stredoveké nálezy, pokiaľ nám to umožnili investorské práce. Väčšiu plochu sme kvôli viazanosti na inžinierske siete mohli otvoriť len na severnej strane hradu, ale vďaka kanalizačnej ryhe sme dostali aj úplný severo-južný a východo-západný rez hradom. Jednou z najdôležitejších otázok bolo vytýčenie sond v samotnom interiéri hradu, kde v roku 1972 nebola príležitosť viesť výskum. V tomto duchu sme otvorili dve sondy (2011/I a 2011/V). Sondou 2011/V sme chceli preskúmať doposiaľ neskúmaný východný okraj ostrohu. Počas predchádzajúceho výskumu (1972/IX), zameraného na severný okraj hradu, sa nepodarilo nájsť pozostatky hradiska. Podľa toho predpokladali, že val bol

v porovnaní so sondou umiestnený viac dovnútra (južnejšie). Na základe toho sme sondou 2011/IV preskúmali polohu v oveľa väčšej dĺžke. V prípade pokračujúceho výskumu na východnej strane sme nemali veľké očakávania, keďže jediný objavený pozostatok valu v roku 1972 v juhozápadnom cípe hradu (1972/IV) sa nachádza oveľa vyššie, ako plocha, ktorú sme mali k dispozícii. Aj napriek tomu – kvôli priebehu investorských prác – sme aj tu urobili dve sondy: 2011/II (jej časť je 2011/VI) a 2011/III.

Výsledky v plnej miere prekonalí očakávania. Prvá z dvoch sond (2011/I) z areálu hradu obsahovala len moderné nálezy. Podložie sa tu objavilo už v hĺbke 30-40 cm. V sonde 2011/V sme natrafili na podobnú situáciu. V celej dĺžke pod homogénnou sivohnedou, 60-100 cm hrubou hornou vrstvou začínalo žlté sprašové podložie. Žiadne jednoznačné príznaky sme nezaznamenali, nálezov bolo minimum (3 kusy keramických úlomkov), aj keď moderné črepy sa tam nenachádzali. Sonda v severnej časti hradu – 2011/IV – už vykazovala významnejšiu kultúrnu vrstvu, avšak takmer na celom povrchu ju narúšali odpadové jamy z 19. – 20. storočia. V ich obsahu sa objavil približne tucet keramických zlomkov z arpádovského obdobia (SNR-042), ale stopy po mladších stredovekých nálezoch sa nenašli, pričom z očakávaného opevnenia sme nenašli nič. Sonda 2011/III na západnej strane ostrohu bola podľa našich predpokladov úplne negatívna: nebola tam ani kultúrna vrstva, ani žiadne nálezy. Podľa miestnych obyvateľov južný svah kopca tvorí spraš nájdená pri kopaní pivníc. Zvrstvenia zistené pri sondovaní to potvrdili.

Po tom všetkom nás prekvapila prepálená červená sutina, objavená v najnižšie odkrytej sonde 2011/II v strede západnej časti ostrohu. Posledné zvyšky komitátneho hradu sme pravdepodobne objavili tam, kde Hunyadiho ulica pretína líniu niekdajšieho západného valu. Na severnej strane hlboko sa zarezávajúcej ulice sme mohli vysledovať spodné dva relatívne dobre zachované rady trámov z komorovej konštrukcie mimo-riadne úzkeho valu. Pozostatky narúšalo viac úplne nových zásahov: v roku 2005 uložené vodovodné potrubie a okolo roku 2010 postavený plot. Kvôli objasneniu konštrukcie valu sme na vnútornej strane plota urobili sondu 2011/VI, ale miera narušenia tam bola ešte väčšia.

Ešte pred podrobnejším oboznámením s odkrytou časťou valu musíme spomenúť pozorovania z polohy *Felvégi kápolna*. Inžinierska

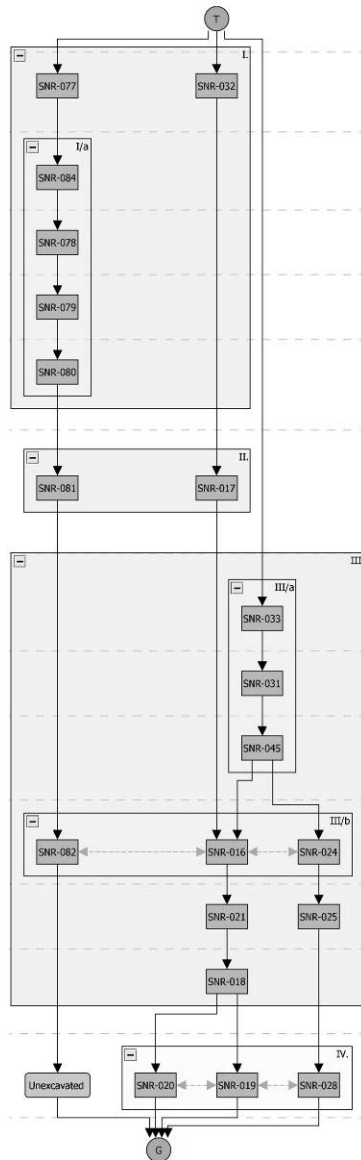
výstavba sa dotkla aj tejto polohy, ale na odкрытие väčšej plochy nebola príležitosť. V porovnaní s výskumom z roku 1972 sme v podstate nezískali nové poznatky. Vysvitlo, že pochovávanie pokračuje ešte približne 50 m smerom na západ od sochy Panny Márie, resp. v južnom smere zasahuje aj pod asfaltovú cestu. Nenašiel sa žiadny datovateľný nález. Preto je datovanie cintorína ešte stále neznáme. Nepodarilo sa ani určiť, z akého druhu cintorína môžu pochádzať ľudské pozostatky.

5. Val komitátneho hradu

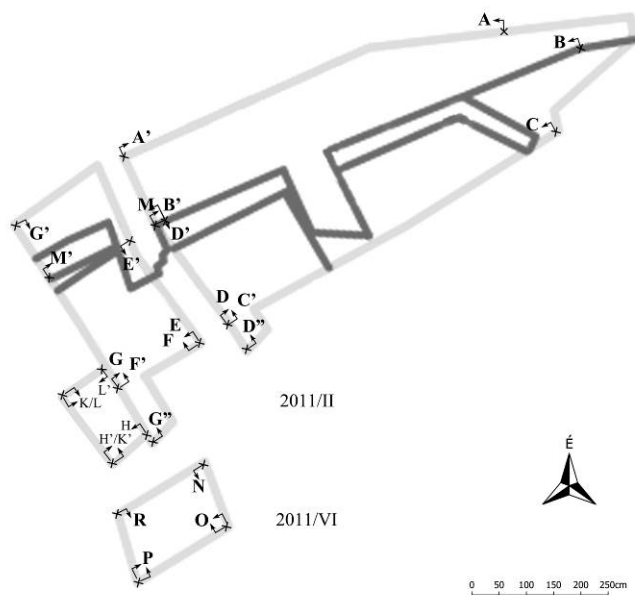
V odkrytých sondách 2011/II a 2011/VI určili stratigrafiu štyri vrstvy (obr. 3). Odhliadnuc od moderných zásahov (z 20. – 21. storočia), vrchnú vrstvu tvoril veľmi tenký humus v rozsahu 10-20 cm, ktorý obsahoval predovšetkým novoveké nálezy. Pod ním sa objavila svetlá žltohnedá (SNR-033 a SNR-045) alebo žltobiela (SNR-031) piesčitá výplň. Je dôležité vyzdvihnúť, že všetky keramické nálezy, považované za *in situ*, pochádzajúce z arpádovského obdobia sa našli v tejto vrstve, presnejšie v SNR-031.

Pod spomenutou vrstvou nasledovala 20-40 cm hrubá deštrukcia valu. Silne spálená, do červena sfarbená, na viacerých miestach hrudkovito spečená, ale v podstate sprašová vrstva (SNR-016; SNR-024 a SNR-082) pokrývala zachované zuhoľnatené trámy valu. Potom nasledoval už len sivožltý či sivohnedý piesčitý popol (SNR-021 a SNR-025) s hrúbkou dosahujúcou 40 cm. Všetky trámy valu ležali na hranici týchto dvoch vrstiev, resp. v hornej polovici poslednej. Pod valom komitátneho hradu sa v už neporušene vyzerajúcej sprašovej výplni našla rozbitá neolitická nádoba.

Za najvýznamnejšie nálezy môžeme považovať zuhoľnatené trámy valu (obr. 4). V dvoch sondách (2011/II a 2011/VI) sa nám podarilo vysledovať pozostatky prinajmenej 33 samostatných trávov. Mierou zachovanosti a rozmermi sa podstatne odlišovali (obr. 5-6). Jednoznačne sa nám podarilo určiť, že na výstavbu valu použili kmene stromov olúpané od kôry, zbavené konárov a zväčša pozdĺžne rozštiepané. Na základe hrúbky sme ich mohli rozdeliť do troch skupín. Najtenšie mali priemer 8-10 cm, priemer väčšiny bol medzi 14-18 cm, ale boli aj kusy s priemerom 22-26 cm (obr. 7).

Obr. 3. Kresba stratigrafických pomerov v sondách 2011/II. a 2011/VI. (I: moderné nálezy; I/a: 2011/VI. poradie vrstiev z 19. – 20. storočia; II: porušené 19. – 20. storočia; III/a: arpádovská keramika, pravdepodobne s pôvodom z vnútra hradu; III/b: vrstva zániku valu; IV: úroveň základov valu)

Obr. 4. Náčrt sond 2011/II a 2011/VI s označením rozmiestnenia profilov

Obr. 5. Sonda 2011/II. z východu po odstránení zánikovej sutiny

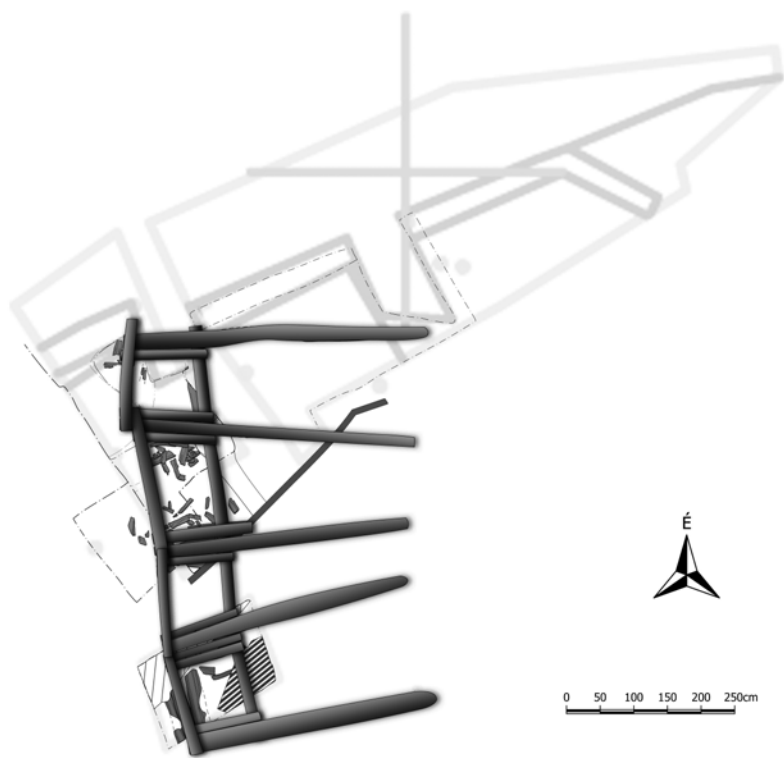

Obr. 6. Zuhoľnatené brvná v alu na západnej strane sondy 2011/II, so stopami moderných porušení

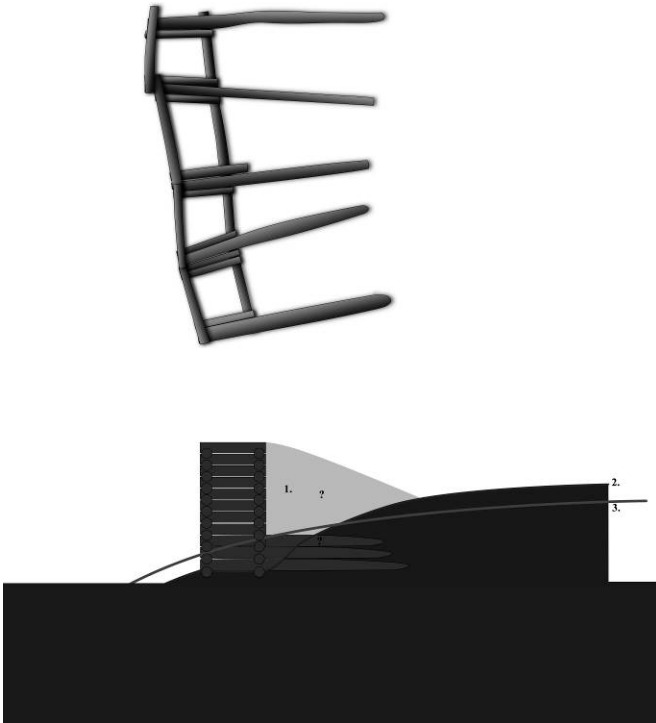
Obr. 7. Prerezané SNR-075 brvno (2011/II rez)

Val postavili na umelo vytvorenú úzku terasu na úbočí ostrohu (obr. 8-9). Východo-západná poloha trámov bola pomerne vyvážená, len v severozápadnej časti ryhy 2011/II sme vysledovali mierny spád smerom na vonkajšiu stranu. Súviselo to určite s tým, že pri odokrytom úseku valu sa všetky deštrukčné vrstvy a aj trámy zvažovali južným smerom. Presný dôvod je neznámy, ale je ťažko predstaviteľné, že by už pri výstavbe kládli základy valu na zvažujúci sa podklad. Je oveľa pravdepodobnejšie, že sa pri vytvorení ešte aj dnes pretrvávajúcej priehlbne kypré a sprášovité úbočie zosunulo, čím sa posunuli aj vrstvy. Snáď to spôsobilo aj ďalej uvedené nepravidelnosti valu.

Obr. 8. Rekonštrukčná kresba brvnenej konštrukcie valu.

Kmene ukladali krížom na seba, pri stretávacích bodoch boli zrubovo spojené. Jednoznačné stopy sa nám podarilo vysledovať na viacerých miestach, hlavne v prípade trávov SNR-023/064, SNR-052/055 a SNR-057/058 (obr. 6). Z pospájaných trávov vytvorili komory s uzatvorenými stenami. Kvôli sklonu podkladu, alebo kvôli neskoršiemu posunu vrstiev sú niektoré rekonštruovateľné komory nepravidelné. Ich šírka je okolo 1 m, dĺžka kolíše medzi 1,2-1,3 až 1,8 m. Na vonkajšej a vnútornej rovnej strane valu pozdĺžne trávy nevytvárali pravidelnú rovinu či oblúk, ale pokračovali niekoľkonásobne polámané. Pravdepodobne je to dôsledok pohybu pôdy až po zániku valu (obr. 8-9).

Obr. 9. Rekonštrukcia prierezu valom (1: zemný násyp na vnútornej strane valu; 2: predpokladaná pochôdzna úroveň terénu; 3: súčasná úroveň; „?“ neurčité prvky v rekonštrukcii)

Kratšie strany komôr sa bezprostredne nedotýkali, ale poukladali medzi ne pozdĺžne trávy, ktoré hlboko vyčnievali z vnútornej roviny

valu. Odkryli sme dva takéto trámy – SNR-022 a SNR-069 – avšak iba prvý sa objavil v celkovej dĺžke, ktorá dosiahla 4,5 m. Takýmto spôsobom sa pri stretnutí komôr utvoril rad troch trámov. Stabilitu dosiahli tak, že pozdĺžne trámy vonkajšieho priečelia valu striedavo prepojili nad priečnymi trámami. Preto sú tieto trámy všeobecne dlhšie, ako samotné komory (obr. 8-9).

Keďže sa z valu zachovali len 2-3 spodné rady trámov, môžeme potvrdiť, že z dlhších trámov medzi komorami mohli byť na sebe aspoň dva. Z nich sme spodný v zuhoľnatej podobe aj našli, ten nad ním však úplne spráchnivel a na jeho mieste ostala len prázdna štrbina (obr. 5). Avšak k tomu, aby sa pri požiari valu aj tento zapálil, musel byť ešte jeden tretí trám nad ním. Spodný trám ako aj stopa z neho nad ním bola na vzdialenejšom konci od valu tenšia, čiže pôvodne mohli byť zahrotené. Dá sa predpokladať, že pri výstavbe valu ich vo vodorovnej polohe zatĺkli tesne nad seba do boku umelej terasy. Potvrdzuje to aj zistenie, že počas výskumu sa neobjavili stopy po novej základovej ryhe či výkope. Toto riešenie pravdepodobne slúžilo na ten účel, aby sa val postavený na neobvykle úzky a nie veľmi stabilný podklad nezosunul.

Zhotovené komory vyplnili tamojším pieskom. Do neho sa dostal aj drevený odpad vzniknutý pri výstavbe: konáre, menšie drevené triesky a kusy z kmeňov. Zároveň sa vo výplni nenašiel ani jeden kus keramiky. Jednoznačne to ukazuje, že hrad bol postavený na ešte neobývanom mieste, ale môže to aj znamenať, že val bol postavený za veľmi krátky čas. Nebol tak čas, aby vzniklo toľko odpadu, aby sa dostal aj do hliny komôr.

Môžeme usudzovať, že val pozostával z jedného radu komôr. Komory dvojakých rozmerov boli ukladané striedavo. Ich stabilitu zabezpečovali do svahu zasahujúce a medzi komory vklinené trámy. Časť odkrytého valu bola postavená naraz, v rovnakom čase, keďže jeho časti boli vo väzbe už od najspodnejších trámov, pričom jednotlivé trámy mohli spájať aj viacero komôr naraz.

6. Širšie súvislosti hontianskeho valu

Už predošlé výskumy hontianskeho pevnostného systému ukázali, že nemá priame analógie medzi opevneniami považovanými za súdobé. Terajšie výskumy toto konštatovanie len potvrdili, s doplnením o niekoľko menších poznámok a pozorovaní zo 70. rokov 20. storočia.

Na jednej strane ide o jeden z najužších známych valov z 10. – 11. storočia v Karpatskej kotline, na druhej strane sa v okolitých krajinách doteraz ešte nepodarilo nájsť také hradisko, na ktorom sa zosilnili základy valu pomocou trámov zakliesnených medzi komory a zabitých do terasy kopca.

Podľa zásadných vlastností jeho konštrukcie môže byť hontianske opevnenie radené medzi tzv. komorový typ valu. Podstatou tejto samonosnej tesanej konštrukcie bolo, že vždy pozostávala z komôr či kaziet uzavretých zo všetkých strán. Práve na túto vlastnosť poukazuje aj poľská terminológia, keďže tam ju nazývajú aj roštovo-skriňovou konštrukciou (*konstrukcja skrzyniowa* alebo *czworoboczne ramy drzewniane*).²⁰ Komory mohli byť konštruované viacerými spôsobmi: z celých kmeňov stromov, ale aj na polovice či štvrtiny rozpolených trámov, resp. dosák. Takto vytvorené komory (kazety) mohli byť kladené súvisle, viacero dielov naraz, viazané v pozdĺžnom či priečnom smere, ale aj v menších celkoch. V niektorých prípadoch bola vonkajšia strana komôr zároveň aj vonkajšou alebo vnútornou stranou valu, inokedy zas vedľa nej postavili ďalšiu trámovú stenu. Pri niektorých valoch sa stretávame aj s riešením, že tesané konštrukcie majú len tri strany a z vnútornej strany valu neboli uzavreté.

Pri hradoch stredovekého Uhorska sa najčastejšie používali komorové konštrukcie na vnútornú kostru valov. Zaujímavým spôsobom sa takto stavané samostatne stojace valy (čiže bez vonkajšej kamennej pleny) na území Českej republiky objavili len v dvoch prípadoch, ale aj tie sa odkryli na hradiskách zaniknutých ešte pred 10. storočím: vnútorný val v Libiciach nad Cidlinou²¹ a vonkajší val v Starej Kouřimi.²² Naproti tomu boli v Poľsku takto stavané hradiská Bytom,²³ tretia fáza Gieczu

²⁰ DWORACZYK, M. – KOWALSKA, A. B.: Z dziejów *Suburbium* w Szczecinie. (Wyniki badań archeologicznych z lat 1992-1997). In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 50, 1998, s. 93-110.

²¹ PRINCOVÁ, J. – MAŘÍK, J.: Libice nad Cidlinou – stav a perspektivy výzkumu. In: *Archeologické rozhledy*. č. 58, 2006, s. 649, 658-659.

²² ŠOLLE, M.: Stará Kouřim po nových objevech v r. 1949. In: *Archeologické rozhledy*. č. 2, 1950, s. 89-92; ŠOLLE, M.: Dvojitá brána na kouřimském hradišti. In: *Archeologické rozhledy*. č. 3, 1951, s. 106-108.

²³ MOŹDZIOCH, S.: *Castrum munitissimum Bytom. Lokalny ośrodek władzy w państwie wczesnopiastowskim*. Warszawa, 2002, s. 87-91

a druhá fáza Przemysłu.²⁴ V prvých troch fázach Štetínskeho hradu stali komory z trávov,²⁵ kým komorový val v druhej a tretej perióde Naszacowíc²⁶ a Kołobrzegu tesali z dosák štvorcového alebo obdĺžnikového tvaru zo štiepaných trávov.²⁷ Im veľmi podobná konštrukcia pochádza z mecklenburského Behren-Lübchinu, kde bol val konštruovaný z komôr zo štvoruholníkových otesaných trávov. Použité trávy boli také ploché, že ich možno právom nazývať doskami.²⁸ Tu možno spomenúť aj na ľavom brehu Odry ležiace brandenburské hradisko Lossow.²⁹ Jedno z najmladších a najväčších komorových opevnení postavili na mieste dnešného Krakova po tatárskom vpáde.³⁰ V podobne

²⁴ KRYSZTOFIAK, T.: Z badań nad chronologią umocnień obronnych grodu gieckiego. In: KÓČKA-KRENZ, H. – ŁOSIŃSKI, W. (ed.): *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*. Poznań, 1998, s. 155-157; KURNATOWSKA, Z.: The stronghold Giecz in the light of new and older research. In: URBAŃCZYK, P. (ed.): *Polish Lands at the Turn of the First and the Second Millennia*. Warsaw, 2004, s. 215; SOSNOWSKA, E.: Przedromański zespół rotunda-palatium w Przemysłu. In: GANCARSKI, J. (ed.): *Początki chrześcijaństwa w Małopolsce. Dzieje Podkarpacia*. Tom V. Krosno, 2001, s. 207-208; PIANOWSKI, Z. – PROKSA, M.: *Najstarsze budowle Przemysłu. Badania archeologiczno-architektoniczne do roku 2006*. Rzeszów, 2008, s. 9.

²⁵ DWORACZYK, M. – KOWALSKA, A. B.: *Z dziejów Suburbium w Szczecinie*, s. 93-101; DWORACZYK, M. – KOWALSKA, A. B. – RULEWICZ, M.: *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wschodnia część suburbium*. Szczecin, 2003, s. 14-21, 289-292.

²⁶ POLESKI, J.: Zawada Lanckorońska und Naszacowice – zwei frühmittelalterliche Burgwälle im Zuflußgebiet des Dunajec in Kleinpolen. In: STAŇA, Č. – POLÁČEK, L. (ed.): *Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung*. Symposium Mikulčice, 5. – 9. September 1994. Brno, 1996, s. 85-98, 93-94; POLESKI, J.: *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec I. Stratigraphie, Chronologie, Architektur*. Kraków, 2004, s. 62-63.

²⁷ LECIEJEWICZ, L. – ŁOSIŃSKI, W. – TABACZYŃSKA, E.: *Kołobrzeg we wczesnym średniowieczu*. Wrocław, 1961, s. 30, 73.

²⁸ SCHULDT, E.: *Slawischen Burgen in Mecklenburg. Sonderausstellung*. Schwerin, 1962, s. 55-57.

²⁹ UNVERZAGT, W.: Aufbau und Zeitstellung des Burgwalls von Lossow, Kr. Eisenhüttenstadt. In: OTTO, K.-H. – HERRMANN, J. (ed.): *Siedlung, Burg und Stadt. Studien zu ihren Anfängen*. Berlin, 1969, s. 337-340.

³⁰ KUKLIŃSKI, A.: Pierwsze odkrycie wału wczesnopiastowskiego (?) na Wawelu datowanego dendrochronologicznie. In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 47, 1995, s. 239; KUKLIŃSKI, A.: Forschungsstand zur Besiedlung und mittelalterlichen Wehranlagen in südwestlichen Teil des Wawels – Stan badań nad osadnictwem i umocnieniami średniowiecznymi w południowo-zachodniej części Wawelu. In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 57, 2005, s. 306.

konštruovanom opolskom vale sa objavil aj pre poľské oblasti charakteristický „hákovitý spoj“.³¹

Z územia stredovekého Uhorska sú pozostatky valov s trámovou komorovou konštrukciou najznámejšie z hradov v Šoproni, Bratislave, Mošoni a Nitre.³² Podobné konštrukcie sa zistili aj v sedmohradskom Cluj-Mănășture a Dăbâce (Doboka). Aj keď o podrobnostiach sa autori nezmieňujú, je pravdepodobné, že s nimi súvisí aj Moldovenești.³³ Torzovite sú známe aj valy Draßburgu a Ostrihomu, ale o rekonštrukcii ich vnútornej konštrukcie ako komorovej nie sú pochybnosti.³⁴ Presvedčivé je aj tvrdenie Pétera Tomku o komorovej konštrukcii gyórskeho valu, na

³¹ HOŁUBOWICZ, W.: Rozmieszczenie budynków, ulic i podwórzy w Opolu na Ostrówku w X-XIII w. In: *Światałowit*. č. 24, 1962, s. 535; GEDIGA, B.: Prace wykopaliskowe na Ostrówku w Opolu w 1967 roku. In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 21, 1969, s. 230.

³² TOMKA, P.: Régészeti adatok a gyóri, mosoni és soproni koraközépkori sáncvárok történetéhez. In: *Soproni Szemle*. č. 41, 1987, s. 151-152, 153; GÖMÖRI, J.: *Castrum Supron. Sopron vára és környéke az Árpád-korban*. Sopron, 2002, s. 75-79; ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: *Bratislavský hrad v 9. – 12. storočí*. Bratislava, 1975, s. 28, 46-47, 51; ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: Neufunde aus der Bratislavaer Burg. In: HENNING, J. – RUTTKAY, A. T. (ed.): *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*. Bonn, 1998, s. 431; ŠTEFANOVIČOVÁ, T. – HENNING, J. – RUTTKAY, M.: Možnosti prezentácie veľkomoravských archeologických pamiatok na Bratislavskom hrade. In: PIETA, K. – RUTTKAY, A. – RUTTKAY, M. (ed.): *Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva*. Nitra, 2006, s. 241-242; ASZT Á.: „Markalf hazája...“ Újabb régészeti kutatások a mosoni ispáni központban. In: *Arrabona*. č. 44/1, 2006, s. 29; BEDNÁR, P. – SAMUEL, M.: Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 11. Jahrhundert. In: *Slovenská archeológia*. č. 49, 2004, 328-330; BEDNÁR, P.: Počiatky Nitrianskeho hradu. In: JUDÁK, V. (ed.): *Nitriansky hrad a Katedrálly chrám – Bazilika sv. Emeráma*. Nitra, 2012, s. 45-46.

³³ IAMBOR, P. – MATEI, Ș.: Cetatea feudală timpurie de la Cluj-Mănăștur. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca* č. 18, 1975, s. 297-299; PASCU, Ș. – RUSU, M. – IAMBOR, P. et alii: Cetatea Dăbâca. In: *Acta Musei Napocensis*. č. 5, 1968, s. 161-162; IAMBOR, P.: *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*. Cluj-Napoca, 2005, s. 112-113; GÁLL, E.: Doboka – IV. vártérség templom körüli temetője. Régészeti adatok egy észak-erdélyi ispáni központ 11-13. századi fejlődéséhez. Kolozsvár, 2011, s. 51, 54.

³⁴ GÖMÖRI, J.: *Castrum Supron*, 36; HORVÁTH, I.: Az esztergomi királyi és érseki székhely az Árpádok korában. In: HORVÁTH, I. (ed.): „Lux Pannoniae” Esztergom, az ezeréves kulturális metropolis. Konferencia 200. június 15-16-17. Esztergom, 2001, s. 17-18; HORVÁTH, I.: Az Árpád-kori Esztergom. In: K. CSEH, J. (ed.): *Központok és falvaka honfoglalás és kora Árpád-kori Magyarországon*. Tudományos konferencia Tatabánya, 2001. július 30-31. Tatabánya, 2002, s. 234-235.

základe pri ňom odkrytej budovy.³⁵ Jeho predstavu potvrdzujú analógie, keď pri vnútornej strane valu objavili tesané či so zrubovou konštrukciou stavané vnútorné stavby, napojené na komorovú konštrukciu valu. Takýto prípad bol najlepšie preskúmaný na hrade Rajki pri ukrajinskom Berdičeve, ale podobné prvky spozorovali aj v obci Kolodežnoe a v Gorodsku.³⁶ V posledných desaťročiach odkryli veľmi podobnú časť vo vnútri určite dutého opevnenia vo Vozvjagli, dlhú niekoľko komôr, so zrubovou konštrukciou. V požiarom zničených stavbách sa našla keramika, sklené koráliky, militárie a pracovné náradie. Napriek tomu bádatelia ešte nevedeli prísť na jeho funkciu.³⁷ Tesané stavby napojené na vnútornú stranu valu taktiež odkryli v znojenskom Hradišti z veľkomoravského obdobia.³⁸ V každom prípade orientácia a rozmery stavieb predstavovali ich skutočný vzťah ku konštrukcii valu.

Podľa opisu sa zdá reálnou aj komorová konštrukcia vnútornej kostry aradskeho valu, ktorá nebola vyznačená na pôdoryse.³⁹ Gyula Nováki spozoroval veľmi podobnú kostru pri hradisku Zalaszentiván, ktoré sa odvtedy viackrát spomína ako najbližšia analógia ku Cluj-Mănășturu či Šopronu. Napriek nepochybniteľným podobnostiam spôsobuje vážne výhrady úplná absencia stredovekého (a nie len arpádovského) keramického materiálu z priestoru hradu. Nielen, že sa počas výskumov zo 60. rokov nenašiel pri prerezávaní valu žiadny do stredoveku datovaný materiál, ale ani pri záchranom výskume v roku 2005 pri kladení inžinierskych sietí, ktoré pretínali celý hrad. Keďže nebola

³⁵ ТОМКА, П.: Régészeti adatok, s. 151; ТОМКА, П.: A győri ispáni vár. In: *Castrum*. č. 3, 2006, s. 114-116.

³⁶ РАППОПОРТ, П. А.: *Очерки по истории русского военного зодчества X-XIII вв.* Москва – Ленинград, 1956, s. 104-106.

³⁷ НЕПОМЯЩУХ, В. Ю.: Аналіз та реконструкція оборонних споруд літописного Возвягль (за результатами розкопок 1988-1998 рр.). In: МОЦЯ, О. П. (ed.): *Літописний Возвягль (дослідження 1988-2007)*. Київ, 2008, s. 70-71.

³⁸ PROCHÁZKA, R.: *Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku*. Brno, 2009, s. 51.

³⁹ BENKŐ, E.: A középkori Arad. In: MÉSZÁROS, K. (ed.): *Az amdi vár története*. Budapest, 1998, s. 18-19; BARBU, M. – ZDROBA, M.: Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1978. In: *Ziridava*. č. 11, 1979, s. 189; RUSU, M.: Cetățile Aradului. In: *Ziridava*. č. 12, 1980, s. 166-167; RUSU, A. A. – HUREZAN, G. P.: *Cetăți medievale din județul Arad*. Arad, 1999, s. 33-34; RUSU, A. A.: Arad és Temes megye középkori erődítményei. In: KOLLÁR, T. (ed.): *A középkori Dél-Alföld és Szer.* Szeged, 2000, s. 563.

možnosť podrobnejšej analýzy opevnení rôznych keltských *oppid*, v súčasnosti nevieme určiť, či valy zo Zalaszentivánu zapadajú medzi ne, a či nemôžu skôr súvisieť s obzvlášť intenzívnymi staršími periódami hradného vrchu.⁴⁰

Jeden z najužších valov komorovej konštrukcie sa našiel v Bernecebaráti. KHontu najbližšie položené hradisko skúmal taktiež Gyula Nováki a jeho tím v roku 1975. Val hradu postavený na vrstvu pravekého osídlenia je podľa dvoch rezov hrubý 1,8-2,5, resp. 3,7 m. Je zrejmé, že aj takto je hrubší ako hontiansky. Stredoveké hradisko bádateľa podľa nájdeného keramického materiálu datujú do 11. – 12. storočia.⁴¹

Podľa skúmania chronológie komorových valov vidíme, že ich „životnosť“ pretrvávala počas celého arpádovského obdobia. Takéto najmladšie dobre datovateľné hradiská sa objavujú v Čechách počas 10. storočia (Stará Kouřim a Libice nad Cidlinou).⁴² V tom istom storočí sa postavil druhý val v Naszacowiciach a jeho tretia perióda datovaná po roku 989.⁴³ Tretia perióda hradiska v Gieczu môže byť zaradená na koniec 10. storočia⁴⁴ a ním sa začína dôležitejší rad poľských hradov postavených okolo roku 1000, či krátko po ňom: druhá perióda Przemysłu,⁴⁵ Kołobrzeg,⁴⁶ Bytom⁴⁷ a Opole.⁴⁸ Druhú polovicu obdobia už udávajú

⁴⁰ NOVÁKI, Gy.: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle“ in Ungarn. In: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. č. 16, 1964, s. 120, 130-131; SZÁRAZ, Cs.: Zalaszentiván, Kisfaludi-hegy. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2005*, s. 343.

⁴¹ NOVÁKI, Gy. – SÁNDORFI, Gy. – MIKLÓS, Zs.: *A Börzsöny hegység*, s. 14-15.

⁴² ŠOLLE, M.: Starší a mladší opevnění kouřimské akropole. In: *Archeologické rozhledy*. č. 5, 1953, s. 740; TUREK, R.: Vztah Kouřimě a Libice. In: *Archeologické rozhledy*. č. 29 1977, s. 507-509; PRINCOVÁ, J. – MAŘÍK, J.: Libice nad Cidlinou – stav a perspektivy výzkumu, s. 649, 658-659.

⁴³ POLESKI, J.: Zawada Lanckorońska und Naszacowice, s. 93; POLESKI, J.: *Naszacowice*, s. 62-63.

⁴⁴ KUBIAK, L. – MAKOHONIENKO, M. – POLCYN, M.: Wstępne doniesienie z badań średniowiecznego mostu/groblu w Gieczu koło Środy Wilk. In: *Studia Lednickie* č. 2, 1991, s. 217-227; KRYSZTOFIK, T.: Z badań nad chronologią umocnień obronnych grodu gieczkiego, s. 155-157; KURNATOWSKA, Z.: The stronghold Giecz, s. 215.

⁴⁵ SOSNOWSKA, E.: Przedromański zespół rotunda-palatium w Przemysłu, s. 207-208; PIANOWSKI, Z. – PROKSA, M.: *Najstarsze budowle Przemysłu*, s. 9.

⁴⁶ LECIEJEWICZ, L. – ŁOSIŃSKI, W. – TABACZYŃSKA, E.: *Kołobrzeg we wczesnym średniowieczu*, s. 99; LECIEJEWICZ, L. – RĘBKOWSKI, M.: Kołobrzeg – an early town on the Baltic coast. In: URBAŃCZYK, P. (ed.): *Polish Lands at the Turn of the First and the Second Millennia*. Warsaw, 2004, s. 33, 39.

šetínske opevnenia z konca 11. storočia⁴⁹ a opevnenie krakovského Wawelu z 60. rokov 13. storočia.⁵⁰ Datovanie v Karpatskej kotline sa v jednotlivých krajinách výrazne rôzni. Výrazné odlišnosti sú už aj pri sedmohradských komorových valoch: Starý Arad mal zaniknúť už na začiatku 11. storočia,⁵¹ kým podobný val v Dăbâce bol postavený len na konci toho istého storočia.⁵² Spodnú hranicu nitrianskeho opevnenia z dobového Uhorského kráľovstva stanovuje nájdená minca Petra I.,⁵³ oproti tomu v Ostrihome namiesto valu vystavali pravdepodobne už v priebehu 11. storočia kamenný múr.⁵⁴ Datovania valov metódou C¹⁴ v Dražburgu, Šoproni a Bratislave potvrdzujú len toľko, že bratislavský val nemá veľkomoravský stupeň, ale bližšie archeologické datovanie v rámci 10. – 11. storočia nie je určené.⁵⁵

Zánik Hontianskeho hradu spôsobil požiar. Časť trámov

⁴⁷ MOŹDZIOCH, S.: *The Castrum Munitissimum Bytom – a local power centre of the early Piast state*. In: URBANČZYK, P. (ed.): *Polish Lands at the Turn of the First and the Second Millennia*. Warsaw, 2004, s. 314.

⁴⁸ HOŁUBOWICZ, W.: *Prace wykopaliskowe na Ostrówku w Opolu w 1954 r.* In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 1, 1955, s. 208; HOŁUBOWICZ, W.: *Rozmieszczenie budynków, ulic i podwrozy w Opolu*, s. 535; GEDIGA, B.: *Prace wykopaliskowe na Ostrówku w Opolu*, s. 230.

⁴⁹ DWORACZYK, M. – KOWALSKA, A. B.: *Z dziejów Suburbium w Szczecinie*, s. 93; DWORACZYK, M. – KOWALSKA, A. B. – RULEWICZ, M.: *Szczecin we wczesnym średniowieczu*, s. 289-290.

⁵⁰; KUKLIŃSKI, A.: *Pierwsze odkrycie wału wczesnopiastowskiego (?) na Wawelu*, s. 239; KUKLIŃSKI, A.: *Stan badań*, s. 306.

⁵¹ BARBU, M. – ZDROBA, M.: *Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu*, s. 189; RUSU, M.: *Cetățile Aradului*, s. 166-167; RUSU, A. A. – HUREZAN, G. P.: *Cetăți medievale din județul Arad*, s. 33-34; RUSU, A. A.: *Arad és Temes megye középkori erődítményei*, s. 563.

⁵² PASCU, Ș. et alii: *Cetatea Dăbâca*, s. 161-162.

⁵³ BEDNÁR, P. – SAMUEL, M.: *Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg, 331-334*; BEDNÁR, P.: *Nitriansky hrad vo svetle archeologického výskumu*. In: RUTTKAY, M. (ed.): *Dávne dejiny Nitry a okolia vo svetle najnovších archeologických nálezov*. Nitra, 2005, s. 93.

⁵⁴ HORVÁTH, I.: *Az esztergomi királyi és érseki székhely az Árpádok korában*, s. 17-18; HORVÁTH, I.: *Az Árpád-kori Esztergom*, s. 230-235.

⁵⁵ GÖMÖRI, J. – MÁRTON, P. – HERTELENDI, E. – BENKŐ, L.: *Sopron és Darufalva (Drassburg) égett sánc ainak kormeghatározása fizikai módszerekkel*. In: *Arrabona*. č. 31-33, 1994, s. 49-77; HENNING, J. – RUTTKAY, M.: *Frühmittelalterliche Burgwälle an der mittleren Donau im ostmitteleuropäischen Kontext: Ein deutsch-alowakisches Forschungsprojekt*. In: MACHÁČEK, J. – UNGERMAN, S. (ed.): *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Studien zur Archäologie Europas 14. Bonn, 2011, 272-273.

zuhoľnatela, stopy niekoľkých ďalších naznačovali štrbiny. Nad trámami sa nachádzala dočervena prepálená, niekde spečená sprašová sutina, v staršej maďarskej literatúre známa ako „červený val“.

„Červený val“ („vörössánc“) už v maďarskom bádani zanihol a pravdepodobne ostane už len vedeckohistorickým príspevkom. Keďže v Maďarsku archeológovia vynakladali neúmerne veľa času a energie na zistenie, či spálené valy predstavovali stavebnú techniku alebo deštrukciu, nemožno to nechať bez úplného povšimnutia. Tento trend v skúmaní hradov – zaujímavým spôsobom – len v Maďarsku dosiahol takýto rozsah, o čom István Bóna právom napísal, že „nás to zviadlo na mylné chodníčky.“⁵⁶

Pri väčšine valov sa stretávame so zánikovou periódou, mnohokrát nie len s jednou. Tieto periódy sa vo všeobecnosti objavujú ako tehlovočervená – oranžovočervená – svetločervená, hrubo prepálená vrstva. Viacerí bádatelia predpokladali, že pozorovaný jav v skutočnosti skrýva zámerné vypálenie, ktorého cieľom bolo spevniť hradné opevnenie na tehlovú tvrdosť. Aj českí bádatelia už v 19. storočí spoznali pri týchto „spálených valoch“, kde Jan Erazim Wocel a Josef Ladislav Píč videli svojskú stavebnú techniku aj pri pravekých hradiskách. V Maďarsku na úmyselné vypálenie myslel už napr. Károly Crettier, v prípade Dábácy tento spôsob nazval *opus erraticum*.⁵⁷ Od 70. rokov 20. storočia zastupovali túto predstavu Béla Kovács a Judit Gádor. Podľa prvého autora boli vo vnútri valu v Gyöngyöspate zvláštne komíny, ktoré slúžili na privádzanie vzduchu potrebného na výpal. Jeho názor podstatne spochybňuje, že to dokladal len tvrdeniami miestnych obyvateľov, ktorí rozobrali val.⁵⁸ Judit Gádor na základe tohto odôvodňovala úmyselné podpálenie sálských valov. Spozorovala, že trámy zo všetkých strán obložili plochými kameňmi a do výplne valu nasypali drevené triesky a konáre.⁵⁹ Podľa jej názoru mali dopomôcť k vypáleniu, ale – ako

⁵⁶ BÓNA, I.: *Az Árpádok korai várai*. Debrecen, 1998, s. 18.

⁵⁷ CRETTIER, K.: A dobokai vár. In: *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*. č. 3, 1943, s. 201.

⁵⁸ KOVÁCS, B.: A vörös sáncok keletkezése. In: *Soproni Szemle*. č. 41, 1987, s. 156-159.

⁵⁹ GÁDOR, J.: A Sály-latorvári nemzetségfői központ kutatása. In: FODOR, I. – SELMECZI, L. (eds.): *Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai*. Budapest, 1985, s. 115-128; GÁDOR, J.: Észrevételek az égett sáncok kérdéséhez a sály-latori vörös sánc ásátási eredményei alapján. In: *Soproni Szemle*. č. 41, 1987, s. 246-249.

ukazujú podobné prípady v susedných krajinách a aj v Honte – aj tu išlo len o to, že drevený odpad na mieste opracovaných trámov sa dostal do výplne.⁶⁰ Keďže z výskumu valu v Sályi nemáme žiadny priečny či plošný náčrt, je ťažké vysvetliť tento jav. Mimo Maďarska podľa mojich vedomostí predpokladal úmyselné vypálenie len Boris Novotný v prípade Spytihněvu⁶¹ a Dolných Věstoníc,⁶² a Kurt Horedt v Morešti.⁶³ V Maďarsku dokonca usporiadali aj samostatnú konferenciu na vyriešenie tejto otázky, na ktorej viacerí poprední predstavitelia tej doby zaujali svoje stanovisko. Väčšina – János Gömöri, Péter Tomka, Karl Kaus, Tatiana Štefanovičová, Gyula Nováki a György Sándorfi – nepovažovali za pravdepodobné vypálenie ako stavebnú techniku.⁶⁴ V historickej

⁶⁰ Trámy a konáre vo výplni: *Přerov* (STAŇA, Č.: Záchranný výskum na Horním náměstí v Přerově. In: *Přehled výzkumů*. 1984, s. 39; STAŇA, Č.: Dritte saison der archäologischen Grabung am Horní náměstí /Oberring/ in Přerov /Bez. Přerov/. In: *Přehled výzkumů*. 1986, s. 60; PROCHÁZKA, R. – KOHOUTEK, J. – PEŠKA, J.: *Přerov, Horní náměstí. Od pravěkého hradiska ke středověkému městu*. (Archeologické památky Střední Moravy, Svazek 15). Olomouc, 2007, s. 40); *Kalisz* (DĄBROWSKA, I.: Badania archeologiczne na Zawodziu w Kaliszu w 1965 roku. In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 19, 1968, s. 170; BARANOWSKI, T.: Gród w Kaliszu – badania, odkrycia, interpretacje. In: BARANOWSKI, T. (ed.): *Kalisz wczesnośredniowieczny. Materiały Sesji Kalisz 15 czerwca 1998*. Kalisz, 1998, s. 48-50); *Ląd* (ZEYLANDOWA, M.: Sprawozdanie z dotychczasowych prac badawczych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Łądzie, pow. Słupca. In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 26, 1974, s. 282-285); *Poznań* (KÓČKA-KRENZ, H. – KARA, M. – MAKOWIECKI, D.: The beginnings, development and the character of the early Piast stronghold in Poznań. In: URBAŇCZYK, P. (ed.): *Polish Lands at the Turn of the First and the Second Millennium*. Warsaw, 2004, s. 129, 148-149); *Sopron* (TOMKA, P.: Régészeti adatok, s. 151-152, 153; GÖMÖRI, J.: *Castrum Supron*, s. 75-79).

⁶¹ NOVOTNÝ, B.: Výskum přemyslovského ústředí „castrum Zpitignew“ z 11. – 12. století a rekonstrukce jeho údelů v archeologických a písemných pramenech. In: *Archeologické rozhledy* č. 3, 1977, s. 39.

⁶² NOVOTNÝ, B.: K problematice způsobu výstavby opevnění nížinného hradiště Strachotína – Vysoké Zahrady u Dolních Věstonic na Moravě. In: *Archaeologia historica*, č. 7, 1982, s. 325-334 (tu už menej rezolútne); PROCHÁZKA, R.: *Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku*, s. 133.

⁶³ HOREDTE, K.: *Morești. Band 2. Grabungen in einer Mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen*. Bonn, 1984, s. 10, 68. Predstavu o vyvracia: IAMBOR, P.: *Așezări fortificate din Transilvania*, s. 105.

⁶⁴ NOVÁKI, Gy. – SÁNDORFI, Gy.: A soproni belváros „vörös sánca” kutatásának eredményei. In: *Soproni Szemle*. č. 41, 1987, s. 38-48; GÖMÖRI, J.: Archaeometriai kutatás az elvályi a soproni vörös sáncaiban. In: *Soproni Szemle*. č. 41, 1987, s. 48-57; TOMKA, P.: Régészeti adatok, s. 147-155; KAUS, K.: Darufalva (Drassburg), Locsmánd (Lutzmannsburg), Pinkaó-

literatúre György Györffy považoval za samostatnú stavebnú techniku tzv. „črepové hradý“ – „cserépvárak“ (spálený val – červený val),⁶⁵ ale v historickom lexikóne z roku 1994 ich Erik Fügedi uvádza ako samostatný typ hradu: „*tzv. črepové hradý, kde nahromadili hlinu a za pomoci vybudovaných vzduchovodov ich vypálili (napr. Pata).*“⁶⁶

Názory proti vypáleniu ako stavebno-spevňovaciemu cieľu naposledy zhromaždil János Gömöri, preto ich nemám v úmysle znova podrobnejšie rozoberať. Ako zhrnutie možno vyzdvihnúť, že prírodovedné výskumy jednoznačne ukázali, že na vypálenie valov jednak nebola potrebná taká teplota, akú podľa ich sfarbenia predpokladali a na druhej strane tento výpal nemohol slúžiť na spevnenie, lebo pred ním výplň nezhotnili.⁶⁷ Bolo to dobre badateľné v Zalaszentiváne, kde bola prepálená pôda taká kyprá, že kvôli nebezpečenstvu zavalenia na výskume nemohli dosiahnuť základ valu.⁶⁸

K českým hradom z 10. – 11. storočia, kde spozorovali svetločerveno prepálené časti valov, patria nasledovné (v mnohých prípadoch ich po zničení obnovili): Chotěbuz, Chrudim, Hradec nad Moravicí, Libice nad Cidlinou, Pustiměř, Spytihněv a Vlastislav.⁶⁹ Pri poslednom hrade vypálenie valu výskumy potvrdili na viacerých, od seba pomerne vzdialených miestach.

Z poľských území možno z rovnakého obdobia spomenúť Bytom,

vár (Burg). (Burgenlandi vörös sáncok régészeti vizsgálatának eredményei 1891-1986-ig). In: *Soproni Szemle*. č. 41, 1987, 330-339; ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: A szlovákiai égett sáncok kérdéshöz. In: *Soproni Szemle*. č. 41, 1987, 340-347.

⁶⁵ GYÖRFFY, Gy.: *István király és műve*. Budapest, 1977, s. 229.

⁶⁶ FÜGEDI, E.: Vártípusok. In: KRISTÓ, Gy. (ed.): *Korai Magyar Történeti Lexikon (9-14. század)*. Budapest, 1994, s. 719.

⁶⁷ GÖMÖRI, J.: *Castrum Supron*, 88-89; ďalej ešte KRISTON, L.: Adatok a soproni „vörös sánc” kiegészének rekonstrukciájához. In: *Soproni Szemle*. č. 41, 1987, s. 142-146.

⁶⁸ NOVÁKI, Gy.: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle” in Ungarn, s. 120.

⁶⁹ Hradý v poradí: KOUŘIL, P.: Výzkum na hradisku Choťebuz – Podobora u Českého Těšína v roce 1984 /okr. Karviná/. In: *Přehled výzkumů*. 1984, s. 43; FROLÍK, J. – SIGL, J.: Mladohradištní valové opevnění v Chrudimi. In: *Archeologie ve středních Čechách*. č. 3, 1999, s. 445; PRINCOVÁ, J. – MAŘÍK, J.: Libice nad Cidlinou – stav a perspektivy výzkumu, s. 658; Staňa, Čeněk: Pustiměřský hrad. In: *Archaeologia historica*. č. 18, 1993, s. 184; NOVOTNÝ, B.: Výzkum přemyslovského ústředí „castrum Zpitignew”, s. 193; VÁŇA, Z.: Vlastislav. Výsledky výzkumu slovanského hradiště v letech 1953 – 1955 a 1957 – 1960. In: *Památky archeologické*. č. 59, 1968, s. 24-32, 46-48.

Krakov, Łapczycy, Niemczu a Wiślicu.⁷⁰ Je vhodné všimnúť si, že ide o hradiská ležiace ďalej od jazerných oblastí (do červena spálené zvyšky valu odkryli na kopci zvanom *Regia* vo Wiślici). Pri Waweli sa zatiaľ vo všetkých prípadoch skúmaných častí valov objavila deštrukčná spálená vrstva.

Na rozdiel od predošlých lokalít bol podobný jav v Uhorsku pozorovaný vo väčšej miere na týchto prebádaných hradoch: Boržava,⁷¹ Draßburg,⁷² Dăbâca,⁷³ Gyöngyöspata,⁷⁴ Cluj-Mănăştur,⁷⁵ Lutzmannsburg,⁷⁶ Moreşti,⁷⁷ Starý Tekov,⁷⁸ Orlat,⁷⁹ Bratislava,⁸⁰ Şirioara,⁸¹ Šopron.⁸² Tento zoznam možno doplniť o val komitátneho Trenčianskeho

⁷⁰ MOŹDZIOCH, S.: *Castrum munitissimum Bytom. Lokalny ośrodek władzy w państwie wczesnopiastowskim*. Warszawa, 2002, s. 89-90; KUKLIŃSKI, A.: Stan badań, s. 282-283; JODŁOWSKI, A.: Wczesnośredniowieczny gród w Łapczycy, pow. Bochnia, w świetle badań lat 1965 – 1967 i 1972. In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 26, 1974, s. 272-273; JAWORSKI, K.: Grody w Sudetach (VIII-X w.). Wrocław, 2005, 170-171; ANTONIEWICZ, W. – WARTOŁOWSKA, Z.: Prace wykopaliskowe w Wiślicy w latach 1953 i 1954. In: *Sprawozdania Archeologiczne*. č. 1, 1955, s. 238-240.

⁷¹ ПРОХНЕНКО, И.А.: Исследования городища Боржава (Бары). (с. Вариево Береговского р-на Закарпатской обл.). In: *Satu Mare*. č. 22-24/1, 2006-2007, s. 209-211.

⁷² KAUS, K.: Darufalva (Drassburg), Locsmánd (Lutzmannsburg), Pinkaóvár (Burg), s. 330-333.

⁷³ PASCU, Ş. et alii: Cetatea Dăbica, s. 161-162.

⁷⁴ KOVÁCS, B.: A gyöngyöspatai vár ásátásai. In: *Archaeologiai Értesítő*. č. 101, 1974, s. 235-236.

⁷⁵ IAMBOR, P. – MATEI, Ş.: Cetatea feudală timpurie de la Cluj-Mănăştur. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*. č. 18, 1975, s. 296-297.

⁷⁶ OHRENBERGER, A. – SCHAD'N, H. P.: Lutzmannsburg. In: *Fundberichte aus Österreich Berichte 1956-1960 mit Nachträgen*. č. 10, 1971, s. 142.

⁷⁷ HOREDŤ, K.: Moreşti, s. 68.

⁷⁸ BEDNÁR, P. – FOTTOVÁ, E.: Výskum v Starom Tekove. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku*. 2000, s. 36.

⁷⁹ NÄGLER, T.: Cetățile feudale de la Orlat și continuitatea românilor în sudul Transilvaniei. In: *Studii și comunicări Sibiu*. č. 20, 1977, s. 29.

⁸⁰ ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: Bratislavský hrad, s. 46-47.

⁸¹ RUSU, M. – DĂNILĂ, Ş.: Cetatea feudală timpurie de la Şirioara. In: *File de Istorie*. č. 2, 1972, s. 53.

⁸² GÖMÖRI, J.: Die Erforschung der Burg der Gespanschaft von Sopron und ihrer Umgebung in den Jahren 1971-74. In: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. č. 28, 1976, s. 412-424.

hradu, ktorého rez ešte nebol publikovaný.⁸³

Z vyratúvania jednoznačne vysvitlo, že tento jav nie je uhorským špecifikom, preto by bolo chybou vidieť v ňom „typ uhorského opevnenia“. Taktiež veľkou chybou by bolo všetky tieto valy datovať do stredoveku, keďže už v praveku sa valy stavali a aj zanikali. Napr. takýto červený val identifikovaný pri kostole sv. Michala v Dražovciach je datovaný do halštatského obdobia.⁸⁴ Z veľkomoravského obdobia spomína Tatiana Štefanovičová niekoľko hradísk: Devínska Kobyla, Svätý Jur a Pobeďim.⁸⁵ Na Ukrajine v 13. storočí – pravdepodobne po tatárskom vpáde – vyhorelo hradisko Vozvjagl. Zo zrubových domov, ktoré boli stavané ako súčasť valu a tvorili s ním celok, pochádza množstvo predmetov každodennej potreby. Veľká časť z nich sa na nepoznanie zdeformovala v požiari, ktorý prepálil základy valu v takmer 1 m hrúbke do tehlovej tvrdosti.⁸⁶ V tomto prípade je jednoznačné, že cieľom vypálenia valu bolo jeho zničenie.

Na otázku, čo spôsobilo tak veľký požiar, aká historická udalosť, ponúka dobrú odpoveď prípad Štetína s veľmi dobre zachovaným opevnením, kde za pomoci dendrochronológie výskumy ukázali aspoň štyri obnovovacie periódy z 12. storočia.⁸⁷ Je poučné zhodnotiť najnovšie výskumy Hnezdna. Na základe dendroanalýz sa zistilo, že deštrukčná vrstva nepochádza len s prameňmi doloženého českého útoku z roku 1039, ale môže byť spájaná aj s požiarom z roku 1018 nezávisle od vojenských udalostí.⁸⁸

Skrátka o tomto jave môžeme konštatovať, že do červena spálenú

⁸³ NEŠPOROVÁ, T.: Pokračovanie výskumu v Trenčíne na Brezine. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku*. 1988 (1990), s. 118-119.

⁸⁴ RUTTKAY, A. T.: Archeologický výskum kostola sv. Michala v Dražovciach a na jeho okolí. In: RUTTKAY, M. (ed.): *Dávne dejiny Nitry a okolia vo svetle najnovších archeologických náleзов*. Nitra, 2005, s. 100-101.

⁸⁵ ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: A szlovákiai égett sáncok, s. 46-51.

⁸⁶ НЕПОМЯЩИХ, В. Ю.: Анализ та реконструкция оборонних споруд літописного Возвьягла, s. 70.

⁸⁷ DWORACZYK, M. – KOWALSKA, A. B.: Z dziejów *Suburbium* w Szczecinie, s. 92-93, 101; DWORACZYK, M. – KOWALSKA, A. B. – RULEWICZ, M.: *Szczecin we wczesnym średniowieczu*, s. 14-21, 291-292.

⁸⁸ SAWICKI, T.: Wczesnośredniowieczny zespół grodowy w Gnieźnie. In: KURNATOWSKA, Z. (red.): *Gniezno w świetle ostatnich badań archeologicznych. Nowe fakty. Nowe interpretacje*. Poznań, 2001, s. 87-126.

výplň valov nemožno považovať za svojskú stavebnú techniku, a hlavne nemožno ju považovať za špecifickú regionálnu osobitosť. V mnohých prípadoch prepálenie vo veľkej miere narušilo stabilitu opevnenia. Všetko toto je dobre badateľné aj pri hontianskom vale.⁸⁹ Popri tom všetkom charakter hontianskeho valu nedisponuje presnejšími datovateľnými bodmi.

7. Arpádovská keramika z Hontu a datovanie hradu

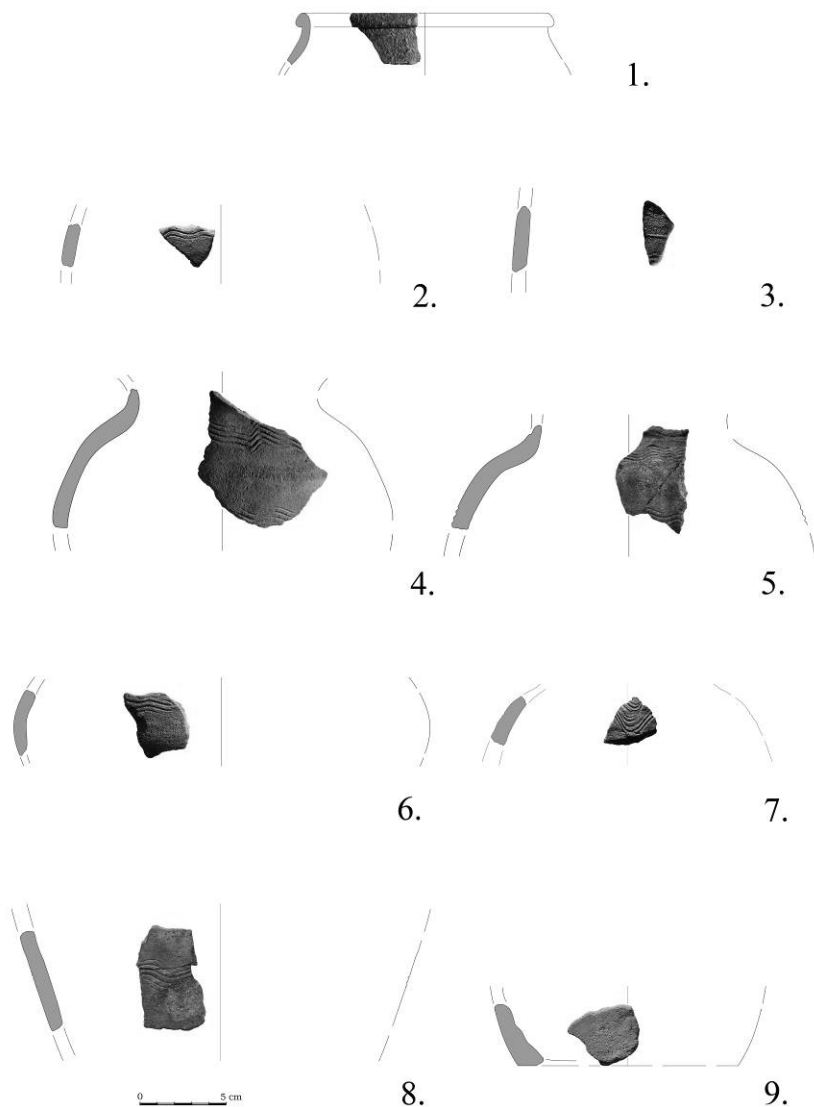
Počas hontianskeho výskumu sme našli zlomky približne z 30 nádob, datovaných do stredoveku. Nálezy pochádzajú celkovo z piatich stratigrafických jednotiek, z toho možno iba jednu považovať za primárnu vrstvu zlomkov (SNR-031), v ostatných prípadoch sa keramika našla v sekundárnej polohe (SNR-033; SNR-042; SNR-048). Súčasne však ani v prípade uzavretej vrstvy neboli rozpoznané žiadne objekty. Vrstva SNR-031 sa rozprestierala na spálenej a zrútenej sutine valu. Jej spád zodpovedal sklonu pod ňou sa nachádzajúcej deštruktívnej vrstvy. Keďže počas existencie valu nemohla nad ním vzniknúť vrstva SNR-031, jej poloha si bezpodmienečne vyžaduje iné vysvetlenie. Na základe pozorovaní možno predpokladať, že potom, čo val zanikol a jeho horná časť sa zrútila, sa ešte počas využívania hradu nakopané vrstvy na jeho vnútornej strane, sčasti vplyvom erózie, začali zosúvať a vysúvať. Týmto sa dá vysvetliť jednak to, že sa vrstva rozprestiera na sutine valu a jednak neprítomnosť objektov. Samotný val neobsahoval žiadne nálezy.

Hodnotiac naše pozorovania v ostatných sondách, dospeli sme k záveru, že súčasná podoba hradného kopca sa od svojho ranoarpádovského obdobia radikálne zmenila. Absenciu zvyškov valu v sondách 2011/IV a 2011/V mohla spôsobiť silná erózia spôsobená Ipľom. Okraj ostrohu pravdepodobne rieka zmyla a val zničila. Silnú premenu naznačuje aj ten fakt, že na výrazne vyššom juhozápadnom cípe ostrohu dokázali v roku 1972 spozorovať časti valu a objekty z arpádovského obdobia, kým severnejšie, na nižšie položených miestach sme nenašli ani rannonovoveké kultúrne vrstvy. Za jednu z možností považujem, že hornú časť kopca na tomto mieste odstránili najneskôr v 19. storočí pri budovaní 40-50 m vzdialeného železničného násypu. Toto by potvrdzovalo, že vo výplniach hlbšie vykopaných odpadových jám z 18., resp. z prvej

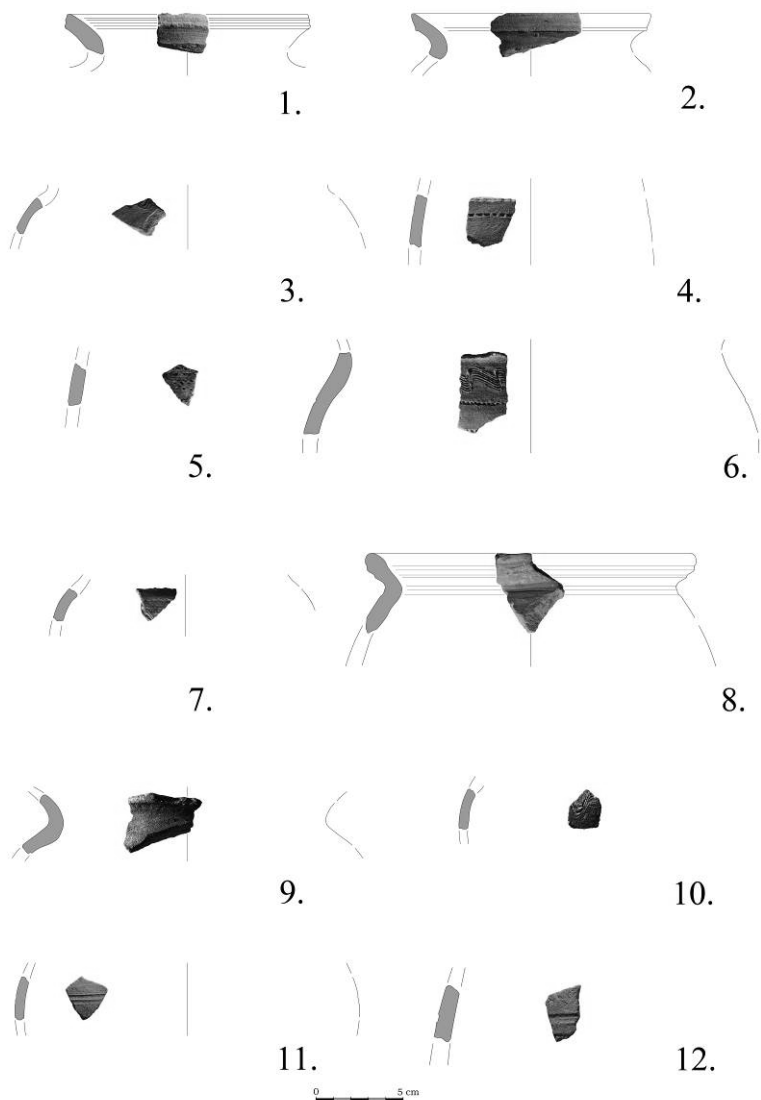
⁸⁹ NOVÁKI, Gy. – SÁNDORFI, Gy. – MIKLÓS, Zs.: *A Börzsöny hegység*, s. 34.

polovice 19. storočia sme ešte našli v sekundárnej polohe arpádovskú keramiky, aj napriek tomu, že na povrchu sa nenašla.

Množstvo keramického materiálu, ako aj charakter nájdených kusov v roku 2011 približne zodpovedali výsledkom z roku 1972. Výpal nádob bol nerovnomerný, obvykle do svetločervena, alebo červenohneda, zriedkavejšie do siva, ale v každom prípade bol flakotý. Hlina je stredne bahnistá, s prímiesou jemného piesku. Zlomová hrana úlomkov je v mnohých prípadoch vrstvitá. U mnohých sú to rôzne odtiene červenej. U siedmich kusov je vnútorná i vonkajšia strana červenohnedá, sivočervená, kým stred je svetločervenej farby (obr. 10/1 (SNR-016), obr. 10/2-6, 8 (SNR-031)), kým v ďalšom jednom prípade má vnútornú stranu červenú, vonkajšiu zas červenohnedú (obr. 11/12 (2011/I)). V ostatných prípadoch sa objavuje skôr už sivý lom. Týka sa to celej hrúbky nádob (obr. 10/7 (SNR-031); obr. 11/5-7 (SNR-042); obr. 11/9, 10 (SNR-048)), resp. pri šiestich zlomkoch bol vnútorný i vonkajší povrch tmavo- (obr. 11/1, 4, 8 (SNR-042)), alebo svetločervený (obr. 10/9 (SNR-031); obr. 11/1 (SNR-042); obr. 11/11 (SNR-048)). Všetky nádoby boli vyhotovené v ruke, dodatočne obtočené na kruhu. Takmer na každom kuse je viditeľná nejaká výzdoba. Vo väčšine prípadov to je zväzok vlešovaných vlnoviek (obr. 10/2, 4-8; 11/3, 6, 7, 10). Jednoduchá vlnovka sa vyskytla len raz (obr. 10/3), rytá závitnica zas v dvoch prípadoch (obr. 11/11, 12). Na troch zlomkoch sme sa stretli s tzv. radielkovou výzdobou (obr. 11/4-6). Za zvláštny a výslovne ojedinelý sa považuje kus, na ktorom sa jeden archaický výzdobný typ – rytý zväzok vlnoviek – objavuje súčasne s „modernejšou“ radielkovou výzdobou (obr. 11/6). Všetky nájdené kusy keramiky pochádzali z hrncov. Z malého množstva keramiky sa dalo zistiť, že hrnce boli rôznych typov. Ide o typ so silno odsadenými plecami, „vytiahnutý“ tvar (napr. obr. 10/4, 5), resp. baňatý (napr. obr. 10/6). Ani v roku 2011 a ani v roku 1972 sa na celej ploche hradu nenašiel jediný zlomok z kotlíka.

Obr. 10. Nálezky keramiky: 1: sonda 2011/II.– SNR-030; 2-9: sonda 2011/II. – SNR-031

Obr. 11. Nálezky keramiky: 1-8: sonda 2011/IV. – SNR-042; 9-11: sonda 2011/V. – SNR-048; 12: sonda 2011/I. sporadické nálezy.

Množstvo a charakter keramiky neumožňuje detailnejšie datovanie v rámci 10. – 11. storočia.⁹⁰ Z výzdoby sa ako podklad pre datovanie môže viac-menej považovať zväzok vlnoviek a radielky. Podľa doterajšieho stavu výskumu je prvý typ charakteristický pre 10. – 11. storočie, kým druhý sa objavil až od 11. storočia.⁹¹ Avšak absenciu kotlíkov niektorí bádatelia považujú za charakteristický rys 10. storočia,⁹² v Honte práve radielková výzdoba vyvracia túto možnosť. V prípade hontianskych zlomkov je nápadné, že vo vrstve SNR-031 sa nenašli žiadne kusy s radielkovou výzdobou. Súčasne však na črepe z jamy SNR-042 možno vidieť oba výzdobné typy (obr. 11/6). Na základe tohto možno s otázkou datovania v prípadoch zlomkov pochádzajúcich z rôznych miest pracovať jednotne.

Hontiansky keramický materiál nemôžeme považovať za vyslovene charakteristický, keďže takýto materiál možno nájsť aj na náleziskách z 10. – 11., ale aj z 9. – 12. storočia. Pri skúmaní analógií sa v prvom rade objavila nutnosť preskúmania lokalít s rovnakou funkciou ako Hontiansky hrad. Takéto spracovanie v súvislosti s Maďarskom nedávno začala Szabina Merva. Ňou skúmané typy keramických zlomkov a ich výzdoby z Győru a Šopronu sú blízke hontianskym nálezom. Užšie datovanie v rámci 10. – 11. storočia ani tu nebolo možné.⁹³ Mošonské keramické nálezy sú svojimi tvarmi i materiálom dobrými analógiami.⁹⁴ Boršodské nálezy datované do 10. a 11. storočia taktiež vykazujú podobnosti s hontianskou keramikou. Popri výzdobe a prevedení okrajov hrncov možno spomenúť aj súčasnosť dvoch hrncovitých tvarov.⁹⁵ V prípade boršodskej osady identifikovali dve výrazne sa oddeľujúce vrstvy, a tak

⁹⁰ MERVA, Sz.: A kora Árpád-kori sáncvárak keltezési lehetőségei. In: *Castrum*. č. 15, 2012, 5-32.

⁹¹ TAKÁCS, M.: Veszprém megye 10-11. századi kerámiaja. In: *Pápai Múzeumi Értesítő*. č. 6, 1996, s. 340; MERVA, Sz.: A kora Árpád-kori sáncvárak, s. 6-7.

⁹² WOLF, M.: Adatok 10. századi edényművességünkhöz. A borsodi leletek tanúságai. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*. č. 42, 2003, s. 100-103.

⁹³ MERVA, Sz.: A kora Árpád-kori sáncvárak, s. 5-31.

⁹⁴ TAKÁCS, M.: Formschatz und genauere Chronologie der Tongefässe des 10. – 14. Jahrhunderts der Kleinen Tiefebene. In: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* č. 48, 1996, s. 135-195.

⁹⁵ WOLF, M.: Adatok a X. századi magyarorsági kerámiaművéségéhez. In: HOLLÓ, Sz. A. – SZULOVSKY, J. (ed.): *Az agyagművéség évezredei a Kárpát-medencében*. Budapest – Veszprém, 2006, s. 48-49.

sa naskytlá možnosť oddelenia nálezov z 10. a 11. storočia. Z dvoch sa práve tá druhá výzdobou (hlavne prítomnosť radielkovej výzdoby), materiálom, spôsobom výpalu a tvarom okrajov približuje k hontianskym nálezom. Ďalšou podobnosťou je, že ani z jednej lokality nie sú známe zlomky kotlíkov z tohto obdobia.⁹⁶

Zo skúmania bližšieho regiónu je známa publikovaná dobová osada z Ostrihomu-Szentgyörgy mező. Odtiaľto pochádzajúca keramika sa značne odlišuje od hontianskych kusov, javia sa od nich archaickejšie. Z prevažne do 10. storočia datovanej osady práve to malé množstvo materiálu z 11. storočia sa skôr podobá na hontiansky.⁹⁷ Viac sa podobajúce kusy nájdeme z výskumov bínšského hradiska, a to zo staršieho objektu pri vale (napr. dom č. 6/1963).⁹⁸ Vyzdvihnúť možno aj keramiku nájdenú vzdialenejšie, z odkrytej časti osady severozápadne v chotári Sľažian. Popri základných analogických formách tam možno s jedným hontianskym kusom spríbužiť výzdobu z dvoch zlomkov pochádzajúcich z objektu 20/86. Na oboch sa súčasne nachádza rytý zväzok vlnoviek, ako aj radielková výzdoba. Sľažanské nálezy môžeme datovať skôr do 11. storočia, aj keď autor datuje existenciu celej osady veľmi opatrne do 10. – 12. storočia.⁹⁹

Ak zhrnieme zhodnotenie keramiky, zdá sa, že jej datovanie spadá skôr do 11. storočia. Zvláštnosťou je absencia neskoroarpádovskej a neskorostredovekej keramiky. Vysvetlením môže byť, že hrad veľmi skoro stratil svoj význam, prakticky ho mohli opustiť už po prvom vypálení. Keďže z prameňov vieme, že Hont ešte istú dobu zohrával rolu centra komitátu, je pravdepodobné, že miesto hradu spustošeného v bližšie neznámom konflikte obyvatelia jednoducho opustili.

Na hradnom vale nevidno žiadne stopy, ktoré by napovedali o jeho obnovení či prestavaní. Zároveň sa však zuhoľnatené trámy zachovali v dobrom stave, v čase ich zhorenia sa ešte nezačali rozkladať, čiže val

⁹⁶ WOLF, M.: *A borsodi földvár. Egy állama lapítás kori megyeszékhelyünk*. PhD Disszertáció. Szeged, 2008, s. 95-96.

⁹⁷ LÁZÁR, S.: *Kora Árpád-kori település Esztergom-Szentgyörgy mezőn*. Budapest, 1998, s. 66 (obr. 54/1), 70 (obr. 55), 72 (obr. 56), 76.

⁹⁸ HABOVŠTIK, A.: K otázke datovania hradiska v Bíni. In: *Slovenská archeológia*. č. 14, 1966, s. 464-465 (obr. 29/7-8, 11).

⁹⁹ RUTTKAY, M.: Sídlisko z 10. – 12. stor. v Sľažanoch, okres Nitra. In: *Archeologické rozhledy*. č. 44, 1992, s. 598, obr. 6./6, 14; s. 601.

nemohol stáť príliš dlho (obr. 7). Dendrochronologickú analýzu trávov pochádzajúcich z valu vykonal András Grynaeus. Podľa jeho výsledkov je drevený materiál vhodný na takúto analýzu, avšak bližšie chronologické určenie je v súčasnej dobe nemožné, keďže pre túto oblasť Karpatskej kotliny ešte nie je dostupný úplný letokruhový rad. Na základe týchto informácií ich predsa len môžeme zaradiť do obdobia okolo roku 1000.

Porovnaním datovania keramiky, výsledkov dendrochronológie a historických údajov, môžeme Hontiansky komitátny hrad datovať do obdobia okolo roku 1000, s väčšou pravdepodobnosťou na začiatok 11. storočia. Val, ako aj hrad však mohli zaniknúť už v priebehu 11., najneskôr v 12. storočí.¹⁰⁰ Dostupné údaje však neumožňujú určiť historické udalosti, ktoré zapríčinili zánik hradu.

Preklad z maďarčiny: Andrej Ozimy

Summary

Archaeological research of the Hont county castle

In 2011 there was a second occasion for archaeological investigation on the territory of the former royal castle at Hont. (The first one, led by Gyula Nováki and Zsuzsa Miklós took place in 1972.) During these excavations a new section of the earth-timber ramparts has been uncovered. The only 1 m thick earthwork was built on an artificial terrace cut into the slope of the peninsula. This was a rampart constructed of a single row of 1,8 m long, closed "cases". Long tapering beams locked between the cases and knocked into the slope stabilised the fortification. According to its structure and size there are no known analogies nor in the Carpathian-Basin, nor in the surrounding East-Central Europe (Bohemia, Poland, eastern Slavic territories).

The destruction debris slipped above the remains of the rampart after its demolition contained very characteristic medieval pottery datable to the 10-11th C. The fragments with the ornament made using cog-wheel narrowed the dating to the 11th C. The dendrochronological analyse of the samples taken from the surprisingly well preserved trees had yet no results since the section of the dendrochronological sequence for this period and this region is incomplete.

¹⁰⁰ NOVÁKI, Gy. – SÁNDORFI, Gy. – MIKLÓS, Zs.: *A Börzsöny hegység*, s. 29-31.